

MOGELIJKHEDEN VOOR ETIOLOGISCHE HERBRONNING

Bart Van Hoorebeeck*

Inleiding

Een vraagstuk dat ons, criminologen, blijkbaar tot in de eeuwigheid discussiestof zal bezorgen, is de betekenis die we menen te moeten toekennen aan begrippen als criminaliteit en deviantie. Drie decennia na het ontstaan van het labellingperspectief en tien jaar na Louk HULSMAN's veel geciteerde artikel over deze kwestie¹, worstelen we nog steeds met de dyade die criminaliteit is, d.i. met het dualisme tussen de menselijke handelingen die we tot ons studiedomein rekenen, en de definiërende kant van deze fenomenen.

Wat de zijde van deze dyade betreft die verklaringen voor en analyses van bepaalde gedragingen of handelingen aangaat, zouden we heden ten dage, op invitatie van Colin SUMNER², met z'n allen rond het graf van de deviantiesociologie kunnen gaan staan. En we zouden er over kunnen staan mijmeren als iets dat zeker z'n verdiensten gehad heeft, maar ons met nog grotere zekerheid niet te vroegtijdig ontvallen is. Eens we de ontmaskering van de wettelijke criminele categorieën als deel uitmakend van een met specifieke waarden geladen regulerende logica beleefd hebben, en we het onvermijdelijk ideologische karakter van begrippen als criminaliteit en deviantie hebben doorzien, lijkt dit inderdaad geen onlogische positie om in te nemen.

Echter, ook al erkennen we zoals SUMNER dat alle gevallen van classificatie van handelingen als crimineel eigenlijk niets anders zijn dan het instellen van een ideologisch gekleurde sociale censuur, dan valt er toch nog steeds meer te verrichten dan enkel de oorsprong of ontwikkeling van deze censuren te analyseren. Naast zulk een analyse die enkel oog heeft voor de maatschappelijke reactie, zoals aangegeven

* Assistent bij de Vakgroep strafrecht en criminologie van de Universiteit Gent. De auteur wenst Ronny LIPPENS, Jock YOUNG, John LEA, Nigel SOUTH en Christopher STANLEY te bedanken voor stimulerende reacties of nuttige commentaren bij eerdere, aanverwante teksten. Een sterk gelijkende Engelstalige tekst verscheen in *Theoretical Criminology*, 1997, 1, 4, 529-546.

1. HULSMAN, L., 'Critical criminology and the concept of crime', *Contemporary Crises*, 1986, 8, 1, p. 63-80.

2. SUMNER, C., *The Sociology of Deviance. An Obituary*, Milton Keynes, Open University Press, 1994.

door SUMNER³, blijft de vraag hoe het komt dat bepaalde handelingen totstandkomen mijns inziens toch relevant. Zoals ik later zal argumenteren, hoeft een eventuele afwijzing van het concept criminaliteit in z'n traditionele betekenis ons niet te weerhouden van het bestuderen van specifieke sociale fenomenen en de contexten waarin deze zich ontwikkelen. Wat meer is, ik hoop het inzicht mee te geven dat de invalshoek die ik voorsta verdere argumenten zal aandragen voor de noodzaak van een de-essentialiserende kijk op criminaliteit.

De titel van deze bijdrage in acht nemend, kan het duidelijk zijn welke taken mij te wachten staan in de ontwikkeling van mijn argumentatie. Eerst en vooral moet ik het probleem van hoe vanuit de hier beoogde optiek de begrippen criminaliteit en deviantie benaderd of overstegen moeten worden, uitklaren. Slechts daarna kunnen we de stap zetten naar de activiteit die we etiologie pleegden te noemen. Daarbij zal ik het voorstel doen om benaderingen te ontwikkelen die meer gegrondvest zijn in sociaal-theoretisch denken over menselijk handelen. Hierbij zullen we de onmisbaarheid benadrukken van een concept dat de objectieve condities waarin mensen leven onrechtstreeks verbindt met de uitkomsten in sociaal handelen vanuit de menselijke subjectiviteit. Als een eerste stap in de ontmanteling van de bestaande criminologische etiologie, zal ik trachten aan te geven dat zowel aspecten van de wereld en van het stabiele dagelijkse leven die als vanzelfsprekend beschouwd worden, als het verlangen om de normaliteit en beleefde banaliteit te buiten te gaan, beide tot praktijken kunnen aanleiding geven die negatief geëvalueerd worden vanuit de dominante regulatieve dynamieken. Vervolgens zullen enkele voorbeelden gegeven worden waar een dergelijke dynamiek speelt. Parallel met het aangeven van deze contradictorische processen, zullen deze voorbeelden ook aangeven hoe dezelfde mechanismen aan het werk kunnen zijn in de productie van als crimineel betitelde praktijken als in die van andere niet als dusdanig gecategoriseerde praktijken.

Ter oriëntatie

Wat we dus eerst moeten doen in deze bijdrage, is nagaan wat het object van een soort hedendaagse etiologie kan of zou kunnen zijn. Kan het criminaliteitsconcept in dit opzicht nog enige relevantie toegedicht worden?

Gedurende de laatste jaren heeft deze discussie zich voor een flink stuk in een nieuw taalgebruik gehuld, volgend op de intrusie van postmodern(istisch) denken en discours in de sociale wetenschappen, een fenomeen waarvan de discussiethema's ondertussen gemeengoed geworden zijn.⁴ De verwerping van het denken in

3. SUMNER, C., 'Towards a sociology of censure', in SUMNER, C. (ed.), *Censure, Politics, and Criminal Justice*, Milton Keynes, Open University Press, 1990, p. 15-40.

4. Voor goede, algemene introducties tot deze splijtzwam, zie ROSENAU, P.M., *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, Intrusions*, Princeton, Princeton University Press, 1992; alsook SEIDMAN, S. en WAGNER, D. (eds.), *Postmodernism and Social Theory*, Oxford, Blackwell, 1992. Een zeer lezenswaardig artikel over deze discussie binnen de criminologie is SCHWARTZ, M.D. en FRIEDRICH, D.O., 'Postmodern thought and criminological discontent: new metaphors for understanding violence', *Criminology*, 1994, 32, 2, p. 348-382.

termen van algemeen aanvaarde wetenschappelijke assumpties en procedures die deel uitmaakte van deze bocht in het sociale denken, heeft de mogelijkheden om met stabiele concepten te werken serieus in vraag gesteld, en heeft de voordien nogal vanzelfsprekende bezigheid van verklarende theorieën construeren in een ongunstig daglicht geplaatst. De postmodernistische sloophamer heeft iedereen geattendeerd op voorheen genegeerde en niet aan bod komende stemmen en geluiden, en heeft ons met de schaduwzijde van de dominerende wetenschapsbeoefening geconfronteerd. Het dient echter gezegd te worden dat de postmodernistische beeldvorming over hoe die modernistische wetenschapsbeoefening eruit zag niet altijd vrij was van grove schematisering en van karikaturisering van de academische pretenties en de epistemologische tekortkomingen van laatstgenoemde.

Toch kan, in navolging van Craig CALHOUN, de huidige situatie omschreven worden als een waarin we de keuze hebben tussen 'to accept disorder and uninterpretability or to make highly contingent, local, and only weakly defensible efforts to bring order to a small part of the world'.⁵ Illusoire constructies als de Wetenschappelijke Gemeenschap of Wetenschappelijke Vooruitgang zijn daarbij niet langer aan de orde. De Grote Waarheid wordt definitief naar het rijk der mythologische creaties verwezen. Pluralisme van visies wordt aanvaard, zelfs als positief ervaren. Men is zich bewust van de beperktheid van de eigen standpunten, en van de onvermijdelijkheid van de invloeden van de historische en culturele condities waarin deze totstandkomen.

'Criminaliteit' afschaffen?

In het criminologische wetenschapsveld hebben dit soort discussies en bespiegelingen nieuwe pleidooien voor de deconstructie van het concept criminaliteit gegeneerd, culminerend in voorstellen om de criminologie verder te laten voor wat het is en gewoon andere horizons op te zoeken.⁶ Gelijkaardig geïnspireerde posities kunnen tevens aanleiding geven tot projecten die nog enige relevantie zien in het behouden van het criminologische studiedomein, door te focussen op veraanschouwelijkende en imaginerende processen gerelateerd aan (de constructie van) criminaliteit en het crimino-legale complex, zoals bijvoorbeeld het recentere werk van Alison YOUNG.⁷ Binnen de door haar voorgestelde aanpak worden de vertellingen, de teksten geproduceerd in de verschillende secties van de crimino-legale fabriek, onderzocht en aan deconstructie onderworpen.

Langs de andere kant zijn er ook mensen die de draad van deze discussie hebben opgenomen en toch het concept criminaliteit wensen te behouden op een manier

5. CALHOUN, C., *Critical Social Theory*, 1995, Oxford, Blackwell, p. 113.

6. Een voorbeeld hiervan is SMART, C., 'Feminist approaches to criminology or postmodern woman meets atavistic man', in GELSTHORPE, L. en MORRIS, A. (eds.), *Feminist Perspectives in Criminology*, Milton Keynes, Open University Press, 1990, p. 70-84.

7. YOUNG, A., *Imagining Crime: Textual Outlaws and Criminal Conversations*, London, Sage, 1996.

zoals voorheen gebeurde. Zo een verdediging van het concept vinden we bij John LEA.⁸ Hij stelt dat inzake deconstructie het concept criminaliteit al serieus onder handen genomen was doorheen de labellingtraditie. Hij waarschuwt voor het resultaat van een resoluut doorgetrokken deconstructie van het concept, omdat dit tot een onontkoombaar immobilisme en relativisme met gevaarlijke implicaties zou aanleiding geven. Wat LEA zelf voorstaat, is dat we zouden blijven gebruik maken van de analysekaders aangereikt door de dialectische theorie en methode. We moeten dus de definiëringsprocessen inzake criminaliteit bekijken in hun specifieke maatschappelijke context, met al de ongelijkheids- en machtsrelaties die er een rol in spelen. Deze argumentatie verschilt van deze van SUMNER, omdat LEA criminaliteit niet alleen als een nuttig concept ziet wanneer het gaat om een analyse van hoe of waarom een bepaalde sociale censuur totstandkwam, maar het ook erkent als een bestaande realiteit, namelijk een sociale relatie.

Wat nu evenwel frappeert, is hoe LEA, ondanks deze positionering – maar wel in overeenstemming met het links-realistische denken⁹ – toch voorstander lijkt te zijn van het behoud van een eerder common-sense invulling van het criminaliteitsbegrip als een inherent theoretisch zinvolle verzamelcategorie van praktijken wanneer we bepaalde handelingen willen gaan verklaren of begrijpen. Enige verdere argumentatie voor dergelijk reïficerend gebruik van het concept ontbreekt evenwel in zijn betoog. Deze positie lijkt me dan ook problematisch, gegeven de enorme veelheid en diversiteit – in verschillende opzichten – van de praktijken die onder de noemer criminaliteit gegroepeerd worden. De vraag of het nu soms vruchtbaar kan zijn om criminaliteit op dergelijke wijze op te vatten in strategische, politieke discussies, wil ik op z'n minst open laten voor discussie. Maar waar het gaat om de uitwerking van theoretische inzichten, ben ik helemaal niet overtuigd dat 'it is meaningful to talk about crime'¹⁰ op de manier die LEA wenst vol te houden.

Praten over criminaliteit is iets dat op een nogal halsstarrige wijze gedaan wordt in de pogingen van GOTTFREDSON en HIRSCHI om ons te overtuigen van *A general theory of crime*.¹¹ Hun theorie is gebaseerd op een wel héél gerichte lezing en interpretatie van empirische gegevens over criminele en wat ze noemen analoge, risico-zoekende (roken, overdreven snelheid, ...) gedragingen. De bevinding dat verschillende crimineel gestelde daden een grote kans maken om door dezelfde mensen verricht te worden, leidt hen tot de assumptie dat er hier een latente trek aan het werk is, 'criminality'. Deze criminaliteitstrek en haar spiegelconcept, zelfcontrole – beide stabiele trekken die tijdens de kinderjaren zouden totstandkomen – worden dan aanzien als de enige relevante factoren. Kortom, als er iets crimineels

8. LEA, J., *Criminology and Postmodernity*, working document, Enfield, Centre for Criminology - Middlesex University, 1993.

9. Voor de links-realistische kijk op het criminaliteitsbegrip, zie LEA, J., 'The analysis of crime', in YOUNG, J. en MATTHEWS, R. (eds.), *Rethinking Criminology: The Realist Debate*, London, Sage, 1992, p. 69-94, en YOUNG, J., 'Ten points of realism', in YOUNG, J. en MATTHEWS, R. (eds.), *o.c.*, p. 24-68.

10. LEA, J., *o.c.*, p. 5.

11. GOTTFREDSON, M.R. en HIRSCHI, T., *A General Theory of Crime*, Stanford, Stanford University Press, 1990.

gebeurd is, wordt die criminaliteitstrek verondersteld aanwezig te zijn, en vormt ze meteen ook de verklaring voor wat gebeurd is. Geen verdere discussie vereist, zo lijkt het. Vanuit dit standpunt worden dan zonder blozen uitspraken gedaan van het genre 'robbery and rape are theoretical equivalents'.¹² Criminaliteit is bij hen dan per definitie niet aangeleerd, niet georganiseerd, vereist geen vaardigheden, en is altijd gericht op het bekomen van onmiddellijke voordelen. Deze karakterisering is natuurlijk enkel haalbaar via flinke staaltjes van non-argumentatie op plaatsen waar het grote denkkader lijkt te falen. De motivering voor het verwerpen van specifiekere benaderingen, is dat 'such a view is possible only through an idiosyncratic definition of crime'.¹³ Alles wat niet in overeenstemming is met de grote theorie, dient dus onder tafel geveegd te worden. Het feit dat de algemeenheid van het concept in vraag wordt gesteld, lijkt hier al genoeg om onlogisch en onnodig complacend bevonden te worden.

Hun appetijt voor klaarheid en simpele schema's grenst aan anti-intellectualisme wanneer ze zeggen dat ze de mogelijkheid van sociale oorzaken van crimineel gedrag aanvaarden, maar dat ze weigeren om dergelijke oorzaken voorrang te geven in hun onderzoek omdat dat zou impliceren dat ze deze oorzaken binnen het kader van dat type benadering – i.e. de sociologische – zouden moeten zien. En dergelijke voorkeursbehandeling van één benadering wijzen ze af. De dribble rond deze kwestie valt eigenlijk niet te rijmen met hun assumptie dat de oorsprong van die criminaliteitstrek of van onvoldoende zelf-controle te zoeken is in de vroege kinderjaren. Met dit soort Waarheden in het achterhoofd werd in de Angelsaksische wereld trouwens een culpabilisering van ongehuwde moeders met betrekking tot jeugdcriminaliteit teweeg gebracht. Het construeren en interpreteren van onderzoeksgegevens om voor dergelijke thesen bevestiging te vinden is ten andere niet zo moeilijk, wanneer men de oren sluit voor visies die de wortels van het ongehuwde moeders-fenomeen in de zogenaamde onderklasse gaan onder de loep nemen. In de visie van HIRSCHI en GOTTFREDSON worden socio-economische destructureeringsprocessen die bepaalde bevolkingsgroepen zeer scherp treffen, immers geen aandacht waard gevonden.¹⁴

Het ligt niet in de bedoeling van dit artikel om een omstandige kritiek van de zelf-controle these op te voeren. Ik zal een punt zetten achter deze bespreking van GOTTFREDSON en HIRSCHI door te onderlijnen dat, in een tijdperk waarin zowat iedereen lijkt in te zien hoe precair voordien als vanzelfsprekend gehanteerde sociaal-wetenschappelijke concepten zijn, zij er geen graten in zien om conceptualiseren te volgen die gebaseerd zijn op één classificatie van officiële instanties. Bovenop de idee dat de classificaties criminaliteit en deviantie cultureel en historisch

12. HIRSCHI, T. en GOTTFREDSON, M.R., 'The generality of deviance', in HIRSCHI, T. en GOTTFREDSON, M.R. (eds.), *The Generality of Deviance*, New Brunswick, Transaction, 1994, p. 2.

13. HIRSCHI, T. en GOTTFREDSON, M.R., *o.c.*, p. 18.

14. Geïnteresseerden vinden een discussie van deze kwestie in SAMPSON, R.J., 'Urban black violence: the effect of male black joblessness and family disruption', *American Sociological Review*, 1987, 93, 2, p. 348-382; en in WELLS, L.E. en RANKIN, J.H., 'Families and delinquency: a meta-analysis of the impact of broken homes', *Social Problems*, 1991, 38, 1, p. 71-93.

relatief zijn, zou ik zeggen dat het in het algemeen onmogelijk is om iets dat langs dergelijk soort classificatie gedefinieerd is, te bestuderen, aangezien elke classificatie onlosmakelijk verbonden is met bepaalde sociale praktijken.¹⁵ Uit deze praktijken losgehaald, zijn de concepten inhoudsloos ten aanzien van de fenomenen onder studie. Elke poging om de sociale realiteit dan te gaan begrijpen gebaseerd op classificaties die in bepaalde belangen geworteld zijn, is zinloos, tenzij het juist deze classificaties zijn die onze interesse wegdragen (zoals bij SUMNER het geval is).

De vraag rijst nu, met betrekking tot de doelstelling die we met deze tekst hebben, of er ergens een positie in te nemen valt tussen die posities die we deconstructivistisch van aard kunnen noemen, en diegene die in mindere of meerdere mate het concept wensen te behouden. Recent hebben zich enkele criminologen gemanifesteerd die proberen aan te geven hoe de criminologie zich voorbij de postmoderne bocht zou kunnen manoeuvreren.¹⁶ In hun breed en ambitieus 'constitutive criminology'-project dienen Stuart HENRY en Dragan MILOVANOVIC natuurlijk ook deze kwestie onder handen te nemen. Over de legalistische notie van criminaliteit zeggen ze 'it is a violent categorization of the diversity of human conflicts and transgressions into a single category "crime"' ¹⁷, wat hen tot het inzicht leidt 'we need ... to be aware of the changing nature of the emerging social constructions whose relations of power are relations of harm'.¹⁸ Hiermee zijn hun visies in overeenstemming met oudere kritische benaderingen, met dien verstande dat de meer brede, relationele notie van macht een discours in termen van belangengroepen en ideologieën heeft vervangen.

HENRY en MILOVANOVIC ontwikkelen ook hun eigen definitie van criminaliteit. Deze luidt: 'Crime is the expression of a social agency's energy to make a difference on others, and it is the exclusion of those others who in the instant are rendered powerless to maintain or express their humanity... : the victim is rendered a non-person'¹⁹ (1996: 116).

Deze 'constitutieve criminologen' opteren dus voor een zeer brede benadering, waarin alle vormen van 'leed' die kunnen toegebracht worden een plaats onder de definiërende paraplu lijken te vinden. Zij zoeken hun toevlucht tot een niet-legalistisch criminaliteitsconcept, in de voetsporen van een traditie die respect voor de rechten van de andere centraal stelt²⁰, maar formuleren het in de taal van deze

15. COOPER, D.E., 'Science, society and rationality', *History of the Human Sciences*, 1995, 8, 2, p. 109-115.

16. HENRY, S. en MILOVANOVIC, D., 'The constitution of constitutive criminology: a postmodern approach to criminological theory', in NELKEN, D. (ed.), *The Futures of Criminology*, London, Sage, 1994, p. 110-123; en HENRY, S. en MILOVANOVIC, D., *Constitutive Criminology: Beyond Postmodernism*, London, Sage, 1996.

17. HENRY, S. en MILOVANOVIC, D., *o.c.*, p. 115.

18. HENRY, S. en MILOVANOVIC, D., *o.c.*, p. 119.

19. HENRY, S. en MILOVANOVIC, D., *o.c.*, p. 116.

20. Bv. SCHWENDINGER, H. en SCHWENDINGER, J., 'Defenders of order or guardians of human rights?', in TAYLOR, I., WALTON, P. en YOUNG, J. (eds.), *Critical Criminology*, London, Routledge & Kegan Paul, 1975, p. 113-146.

tijden, met 'difference' en 'expression' als essentiële componenten. In evidente samenhang hiermee verlenen zij ook veel aandacht aan de discursieve aspecten van geweld, aan de 'violence of language'.²¹

Men zou het nut van dergelijke alomvattende leed-groeperende definities in vraag kunnen stellen. Terwijl het inderdaad nuttig kan zijn om voorheen niet erkende vormen van leed onder de aandacht te brengen en het symbolische etiket crimineel te geven, is er anderzijds natuurlijk een inflationaire kant aan dit soort definities. De alomtegenwoordigheid van leed zoals volgt uit deze definitie, maakt natuurlijk dat meer futiele vormen van leed gegroepeerd worden met meer ernstige, buiten discussie staande vormen. En natuurlijk zijn er meer dan ooit niet echt criteria voorhanden om uit te maken waar de grens hier zou moeten liggen. Zoals O'MALLEY²² aangeeft zijn dergelijke definities trouwens ten allen tijde gedoemd geweest om in arbitraire morele oordelen te blijven steken. Hoe dan ook, de constitutieve benadering tot de definitie heeft enkel de bedoeling om vormen van leed in kaart te brengen, net zoals bij diens intellectuele voorgangers het geval was. De zin hiervan is echter vreemd aan de doelstellingen en thematiek van dit artikel.

Dit overzicht brengt me bij de vaststelling dat het concept criminaliteit, afgezien van analyses die de classificatie onder deze noemer zelf tot object hebben, of de realiteiten die hiervan het gevolg zijn, theoretisch niet houdbaar is. Wat we in deze bijdrage verder zullen argumenteren, is dat terwijl de zoektocht naar een algemene etiologie van criminaliteit inderdaad futiel is, een meer disperse, gespecificeerde sociologische analyse die focust op het voorkomen van specifieke praktijken, dit allerm minst is. Deze disperse benadering sluit niet uit dat er eventueel gelijkenissen te vinden zijn tussen bepaalde dimensies van verschillende praktijken. Dit hoeft echter niet te betekenen dat we ons zouden moeten uitsloven om ergens een algemene etiologie van gecriminaliseerde voorvallen overeind te houden. Het feit of dergelijke handelingen nu strafbaar gesteld zijn of niet kan in bepaalde gevallen een rol spelen in het verhaal, in andere dan weer niet. Deze invloed van strafbaarstelling kan trouwens heel verschillend van aard zijn. Enerzijds is er de vanzelfsprekende mogelijkheid dat een inschatting van de gevolgen van de maatschappelijke reactie op gecriminaliseerde handelingen een rem vormt op het plegen ervan. Maar anderzijds is er ook de op psycho-analytische inzichten gebaseerde visie dat het verbod de overtreding aantrekt, en zelfs genereert. Ook wat dit betreft moet dus veel specificiteit aan de dag gelegd worden.

Na de opmerkingen over het object van een hedendaagse etiologie, die het artikel totnogtoe stoffeerden, zullen we het hier verder hebben over enkele invalshoeken die deze etiologie kunnen schragen.

21. Hierover leze men BOURDIEU, P., *Language and Symbolic Violence*, Oxford, Blackwell, 1991.

22. O'MALLEY, P., 'The purpose of knowledge: pragmatism and the praxis of marxist criminology', *Contemporary Crises*, 1988, 12, 1, p. 65-79.

Het valt niet te ontkennen dat 'modernistische' criminologische theorievorming niet bepaald uitgeblonken heeft inzake gesofisticeerde denkwijzen over de menselijke actor. Onderhand zou het wel duidelijk mogen geworden zijn dat enerzijds rational choice theory, die vertikt sociale factoren in beschouwing te nemen, noch anderzijds overdreven deterministische structuralistische zienswijzen nog enige serieuze discussie verdienen. Paradigma's die achtergrondfactoren en individuele interpretatie en handelen trachten te integreren, gaan van hun kant zelden verder dan – weinig uitgewerkte – concepten als 'de subcultuur' en 'betekenis geven', die dan intermediaïrend een brug zouden vormen tussen maatschappelijke factoren en menselijk handelen. Meer gedetailleerde analyses die dergelijke intermediaïrende krachten trachten te vatten, zoals de subcultuurtheorieën, kenmerken zich doorgaans door een categorisering annex beschrijving van enkele varianten. Wat in deze benaderingen meestal ontbreekt is een manier van aangeven welke processen hierbij eigenlijk plaatsgrijpen.²³ Zelden bevatten ze een echt kader dat een brug slaat tussen achtergrondfactoren en de resulterende attitudes en gedragingen.

In hun recent werk hebben HENRY en MILOVANOVIC een inspirerende poging ondernomen om de kwesties van sociale structuur en menselijk handelen aan te pakken. Belangrijk in hun visie is een kijk op deze dualiteit die sterk neigt naar de ideeën die Anthony GIDDENS²⁴ en vooral Pierre BOURDIEU²⁵ al aandroegen voor er sprake was van de postmodernistische schok. HENRY en MILOVANOVIC voegen verder nog Lacaniaanse ideeën over het menselijke subject toe, alsook de notie van discursieve subjectposities, LACLAU en MOUFFE²⁶ achterna. Hierin onderkennen zij de idee dat handelen en structuur onscheidbaar zijn, en dat structuren enkel virtueel bestaan in reproductieve praktijken. Dit zijn naar mijn gevoel inderdaad interessante invalshoeken die het theoretisch-criminologisch denken kunnen verrijken. De sociale theoretici GIDDENS en BOURDIEU geven beiden blijk van een hoge mate van reflexiviteit in hun denken, en geven interessante kaders om de ontwikkeling te begrijpen van een soort praktische, belichaamde beheersing van het gedrag van de menselijke actor, een proces dat zou moeten erkend worden in elke analyse die de productie van bepaalde praktijken wil bestuderen.

Belangrijk in het verhaal van BOURDIEU, is hoe de regelmatigheden inherent aan de arbitraire conditie waarin mensen leven als natuurlijk en onvermijdelijk beleefd worden. Op deze manier vormen deze regelmatigheden de basis voor de mentale perceptieschema's die mensen ontwikkelen. In het jargon van BOURDIEU ontwikkelen mensen een zogenaamde habitus, die de vanuit hun objectieve levenscondities

23. Toch kunnen deze in hun partialiteit zeer interessant zijn, zoals HEBDIGE, D., *Subculture: The Meaning of Style*, London, Routledge, 1979.

24. GIDDENS, A., *The Constitution of Society*, Cambridge, Polity, 1984.

25. BOURDIEU, P., *The Logic of Practice*, Cambridge, Polity, 1990.

26. LACLAU, E. en MOUFFE, C., *Hegemony and Socialist Strategy: Towards Radical Democratic Politics*, London, Verso, 1985.

doorleefde ervaringen meedraagt, en die hun percepties en disposities structureert in de richting van een reproductie van deze regelmatigheden. Centraal hier is het zich eigen maken van een praktische zin, een feeling voor het spel des levens, die de als beschikbaar gepercipieerde keuzeopties binnen bepaalde richtingen oriënteert en limiteert. Deze praktische zin geeft aanleiding tot een pre-verbaal vanzelfsprekend aannemen van de wereld die onmiddellijke zelf-evidentie verwerft.

Wat dominant is in deze zienswijze op menselijk handelen, is de manier waarop orde en gedragspatronen gereproduceerd worden. Dit is ook de zin waarin dergelijke ideeën totnogtoe zijn opgedoken in criminologisch relevante literatuur.²⁷ Zowel het kader van GIDDENS als BOURDIEU vertonen overwegend een zelf-evidente notie van de reproductie van stabiele, eerder 'consensuele' gedragspatronen en de onderliggende disposities. We kunnen ons afvragen of de huidige tijden geen herziening van deze ideeën vergen aangepast aan de contradictorische ervaringen waarin mensen hun habitussen verwerven (of hoe we dit ook mogen noemen). Het zou een interessante oefening zijn om dit soort sociale theorie toe te passen op de verwerving van belichaamde disposities of niet-discursief bewustzijn ten aanzien van gebeurtenissen die door de dominante orde als disruptief of transgressief beschouwd worden.²⁸

De sociologie van het dagelijkse leven

De gedachtenlijn hierboven ontwikkeld volgend, zouden we tevens inspiratie kunnen opdoen van wat de sociologie van het dagelijkse leven genoemd wordt. 'Everyday life' betreft in deze invalshoek die aspecten van het leven die gerelateerd zijn aan reproductie, het behoud van het gewone, het routinematige, receptiviteit voor de gang der zaken en sociabiliteit.²⁹ We kunnen hieromtrent opmerken dat binnen de literatuur een zeker containersyndroom niet vreemd lijkt te zijn aan dit concept. Alles wat 'gewoon' is maar niet evident te verklaren, lijkt er wel eens onder gecatalogeerd te worden. Ondanks het simpele, grijze aura van het begrip is er dus ook een heterogene rand aan.

MAFFESOLI³⁰ gaat zo ver om achter dat schijnbaar zelf-reproducerende statische oppervlak een aanzienlijke weerstand te onderkennen, gericht tegen rationalisering en regulering door officiële autoriteiten. Volgens MAFFESOLI is ook een stevige socialiteit en het verlangen om zich te buiten te gaan aan Dyonisische transgressieve activiteiten aanwezig. In wat we voor stabiele zelf-reproducerende elementen aannemen, zitten dus ook mechanismen in de richting van disruptie ingebakken.

27. Zie STANLEY, C., 'Teenage kicks: urban narratives of dissent not deviance', *Crime, Law and Social Change*, 1995, 23, 2, p. 91-119.

28. Zie hierover ook HENRY, S. en MILOVANOVIC, D., 'Constitutive criminology: the maturation of critical theory', *Criminology*, 1991, 29, 2, p. 293-315.

29. FEATHERSTONE, M., 'The heroic life and everyday life', *Theory, Culture and Society*, 1992, 9, 2, p. 159-182.

30. MAFFESOLI, M., 'The sociology of everyday life (Epistemological Elements)', *Current Sociology*, 1989, 37, 1, p. 1-17.

Een belangrijk tegengesteld concept van het dagelijkse leven is het heroïsche leven. Daar vinden we een afwijzing van de vanzelfsprekende orde der dingen, en een verlangen om risico's te nemen en buitengewone doelstellingen te bereiken. Het is de sfeer van geweld en gevaar. 'In many ways the heroic life shares the qualities of an adventure', zegt FEATHERSTONE.³¹ Deze notie van het heroïsche leven kan gezien worden als uitdrukking gevend aan typisch mannelijke invullingen van waarden als distinctie, discipline, waardigheid, zelfopoffering en zelfcontrole. Tegenover deze masculiene ethos kan een sociabiliteit geplaatst worden, gekarakteriseerd door een meer egalitaire exploratie van speelsheid, een zelfverlies in de plaats van een optiling.

De these van FEATHERSTONE is dat doorheen de voorbije decennia de consumptiecultuur voor een verdere esthetisering van het dagelijkse leven gezorgd heeft, dat derwijze meer doorspekt is geworden met onder meer de reclame en de dominantie van het beeld. Binnen deze evolutie heeft de masculiene ethos van het heroïsche leven enigszins moeten inbinden. En binnen deze beperkingen is het verlangen om deze heroïsche ethos uit te leven als een schim blijven rondwaren.

In de volgende secties zal ik enkele benaderingen naar voor schuiven die vruchtbaar kunnen zijn in het licht van wat hier naar voor gebracht wordt, en zal de bedoeling ook meteen duidelijker worden. Deze voorbeelden zullen onderlijnen hoe de dimensies die in het voorbije deel voorgesteld werden samenspelen, en zullen tegelijk ook aangeven hoe brede sociale dynamieken aanleiding geven tot sociale praktijken, waarvan sommige dan strafbaar gesteld zijn en andere niet.

Gender typificaties

Het is hier, in het veld van de gender relaties, dat we een eerste link zullen maken naar voor criminologen meer vertrouwde gedachtenlijnen. Eigenlijk is dit een zeer logische stap voor mensen vertrouwd met feministische analyses in de randgebieden van het criminologische terrein, waar pleidooien voor het verlaten van het enge apparaat dat het criminologische discours vormt al enige tijd gemeengoed zijn.³²

Er zijn in deze hoek interessante analyses verricht over hoe verschillende soorten voorvallen hun oorsprong vinden in de manier waarop varianten van mannelijke en vrouwelijke identiteiten geconstrueerd worden in de samenleving.³³ De verworven noties van hoe een man te zijn in deze wereld en de bedreigingen die van deze wereld uitgaan voor het geproduceerde zelfbeeld kunnen resulteren in verschillende manieren om de resulterende spanningen op te lossen. Sommige van de multiforme manieren waarop mannen deze spanningen en contradicties oplossen zijn niet ge-

31. FEATHERSTONE, M., *o.c.*, p. 165.

32. Bv. CAIN, M., 'Towards transgression: new directions in feminist criminology', *International Journal of the Sociology of Law*, 1990, 18, 1, p. 1-18, en SMART, C., *o.c.*

33. MESSERSCHMIDT, J.W., *Masculinities and Crime: Critique and Reconceptualization of Theory*, Lanham, Rowman & Littlefield, 1993.

welddadig, andere resulteren in verschillende strategieën van dominantiestreven of meer rechttoe rechtaan geweld, vaak tegenover de partner of andere vrouwen. Al deze reacties kunnen deel uitmaken van het wereldbeeld dat de betrokkenen als vanzelfsprekend ervaren. Deze spanningen kunnen ook resulteren in het zoeken naar een manier van intense mannelijkheid buiten de relationele sfeer, waar de heroïsche ethos een oriëntatie kan aanreiken over hoe men z'n subjectposities kan affirmeren. De heroïsche ethos kan uiteraard ook sociaal goedgekeurde prestaties inspireren. Al deze reacties kunnen kaderen in het wereldbeeld dat de actoren als vanzelfsprekend ervaren. Het zijn in dat opzicht dan ook geen disruptieve momenten of aberraties.

Dus, wat we hier zien is dat 'criminele' handelingen, sociaal getolereerde of juist niet als dusdanig erkende problematische handelingen alle tot gelijkaardige sociale dynamieken kunnen teruggebracht worden. Deze argumentatie is er niet op gericht te beweren dat alle praktijken die in mindere of meerdere mate met die genderconstellaties te maken hebben als theoretische evenknieën moeten gezien worden. Ik stel gewoon de vraag of het als een redelijke handelwijze kan beschouwd worden om bepaalde voorvallen te gaan bestuderen, en ondertussen blind te blijven voor andere delen van het labyrint. Om tot enig begrip te komen zou de focus niet enkel mogen gericht zijn op die praktijken die we gewoon zijn tot ons academisch domein te rekenen.

Opwinding, kicks, ...: *difference* in het ijle?

We gaan nu verder met een ander voorbeeld. Een vraag die we zouden kunnen stellen, is hoe een postmoderne kijk een bijdrage kan leveren in het verklaren van criminele handelingen. Het voor de hand liggende antwoord ligt hier in de noties *difference* en *recognition*, waartoe blijkbaar veel gereduceerd wordt dezer dagen. LEA³⁴ waarschuwde al tegen een visie die transgressieve daden ziet als loutere experimenten in de creatie van identiteiten, vrij van iets als een structurele achtergrond. Dit zou immers alles zijn dat er volgens sceptische postmodernisten nog te melden is. In dat soort verhaal zou men niet naar sleutels gaan zoeken in sociale dynamieken die de handelingsmogelijkheden van mensen in sterke mate limiteren. Voorvallen zouden enkel gezien worden in het licht van aan de gang zijnde, fluïde sociale interrelaties, en als een onderdeel van identiteitsaffirmatie.

Het is inderdaad een aannemelijke these om te stellen dat mensen zich heden ten dage in een veelheid van aan elkaar doorsnijdende praktische logica's bevinden, meegezogen in discoursen, in verschillende en daardoor ook vaak conflicterende subjectposities. Het is aannemelijk om te stellen dat het soms of zelfs vaak onmogelijk is om na te gaan welke van deze logica's of discoursen een rol spelen in het totstandkomen van bepaalde praktijken op een gegeven moment. En dat schijnbaar pietluttige elementen grote gevolgen kunnen hebben. Dit valt allemaal ten stelligste

34. LEA, J., *o.c.*

te onderschrijven, maar betekent dit dan dat er niets anders meer overblijft dan het produceren van verhalen geformuleerd in dat soort frasen? Betekent dit dat we moeten afstand doen van benaderingen die nog steeds een bredere socio-economische achtergrond vooropstellen bij de productie van bepaalde praktijken? Velen (en niet alleen skeptische postmodernisten) zouden het graag zo zien.

De positie die ik hier lijk in te nemen zou door sommigen gelijkgesteld worden met 'sentimenteel materialisme'.³⁵ Een voorbeeld van het feit dat dergelijke benaderingen echter nog steeds hout kunnen snijden is bv. de analyse van LEA³⁶, die macro-economische ontwikkelingen en hun uitkristalliserings in specifieke lokaties als een sleutel ziet tot het begrijpen van hedendaagse ontwikkelingen in het domein van criminaliteit en strafrechtsbedeling.³⁷ De voorvallen die hierbij onder de noemer criminaliteit vallen, zijn voornamelijk handelingen geassocieerd met verwerfingscriminaliteit en, in mindere mate, ook witteboordcriminaliteit. Terwijl deze analyse, ik herhaal het, op zich vruchtbaar is, zou ik toch voorstellen verklaringen te ontwikkelen voor specifieke gebeurtenissen die ook ten volle andere dimensies van deze gebeurtenissen trachten te vatten. Tergelijkertijd kan het vruchtbaar zijn om parallellen in de ontwikkeling van strafbare en niet strafbaar gestelde handelingen in beschouwing te nemen.

Een interessante indicatie van een manier om met zulke andere dimensies om te springen is geleverd door Jack KATZ³⁸, die 'ethnografisch' materiaal als basis nam voor het beschrijven van de morele en sensuele aspecten van specifieke transgressieve gebeurtenissen. In zijn analyse is het essentieel om specifieke verleidingsmechanismen die aanwezig zijn in de productie van criminele gebeurtenissen te bekijken. KATZ gelooft niet echt in iets als een criminele identiteit. Hij schetst dynamieken van morele transcendentie, waarbij het zelf zich gedurende een beperkte periode verdedigt tegen de eisen van de respectabele samenleving. Ondanks de fascinerende literatuur en de waardevolle inzichten die KATZ aanbrengt, is er echter heel wat aan zijn werk dat bekritiseerd kan worden. Betreffende het onderwerp van onze bijdrage, kan vermeld worden dat KATZ de these betwist dat sociale achtergrondfactoren een aanzienlijke rol te spelen hebben bij het verklaren van criminele gebeurtenissen. Hij zegt nogal kortaf dat roof en inbraak compleet zinloos zijn in hoofde van de beter gesitueerden. Het hoe en waarom hiervan vindt hij blijkbaar te evident om te verduidelijken. Maar dit ervaar ik niet noodzakelijk als een probleem. Het was hier immers precies onze bedoeling om na te gaan hoe zijn inzichten iets kunnen toevoegen aan visies die de sociale factoren wel in beschouwing nemen. En dit is zeker

35. Zoals KATZ, J., *Seductions of Crime. Moral and Sensual Attractions of Doing Evil*, New York, Basic Books, 1988.

36. LEA, J., *Fragmentation, Crime and Justice*, working document, Enfield, Centre for Criminology - Middlesex University, 1995.

37. Voor een goed overzicht leze men TAYLOR, I., 'The political economy of crime', in MAGUIRE, M., MORGAN, R. en REINER, R. (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford, Clarendon Press, 1994, p. 469-510.

38. KATZ, J., o.c.

het geval voor zijn focus op de emotionele elementen in de 'voorgond' van de gebeurtenissen waar hij het over heeft.

Een gelijkaardig denken wordt gevonden bij LYG's notie van 'edgework'³⁹, een concept dat gebruikt wordt om vormen van vrijwillig risico-zoeken te groeperen. Edgework kan gezien worden als een vrijwillige bedreiging voor het persoonlijk welzijn, als een keuze om verwarring te brengen in je geordend bestaan. LYG zelf vermeldt parallellen tussen verhalen over edgework en ervaringen in andere sferen zoals combat-oorlogsvoering en bepaalde praktijken met een hoog risicogehalte in het bedrijfsleven. Aan deze lijst zouden we vele praktijken gegroepeerd onder de noemer criminaliteit kunnen toevoegen. In al deze gevallen gaat een deel van het gebeuren om de exploratie van de grenzen van het kunnen, het gebruik van specifieke vaardigheden, 'the ability to maintain control over a situation which verges on the edge of complete chaos'.⁴⁰

Dit kan misschien de overtuiging aanscherpen dat het zinnig kan zijn om uit de grenzen van criminaliteit te breken wanneer we als criminoloog bepaalde menselijke praktijken willen gaan begrijpen, aangezien de 'voorgondaspecten' betrokken in bepaalde criminele gebeurtenissen meer gelijkaardig zijn aan bepaalde specifieke recreatieve of heroïsche praktijken dan aan andere handelingen die onder de noemer criminaliteit vallen. In edgework-activiteiten, net zoals in bepaalde gecriminaliseerde praktijken, zal men de notie vinden van een gevoel van sensatie voorafgegaan door een bepaalde opeenvolging van emoties, met angst en spanning in initiële fases en almacht in latere. Zowel KATZ als LYG benadrukken dit emotionele aspect, de productie van een veranderd bewustzijn, het overstijgen van de gewone concipiëring van tijd en ruimte, ervaringen op de rand van het chaotische, en het verwerven van controle op deze grenzen.⁴¹ De honger naar kick-ervaringen buiten het reguliere stabiele patroon dat doorgaans het leven beheerst, kan gezien worden binnen het gedecentreerde karakter van het menselijke subject. LYG conceptualiseert dit als een dialectiek tussen een spontaan zelf dat naar zelf-actualisatie zoekt, en een beperkt, vervreemd zelf. In deze beschrijvingen vinden we de dualiteit tussen het dagdagelijkse en het verlangen om dit op buitengewone wijze te overstijgen. Een substantiële sociologie van de emotie en verleidingen die hier aan het werk zijn vinden we echter niet bij KATZ. En bij LYG is er enkel een eerder overgeneraliserend verhaal waarin alienatie dus centraal geplaatst wordt. Beiden zien deze ervaringen als eerder inherent aan het subject, en zien het te weinig binnen de specifieke epoch waarin ze zich situeren, wat hun verhalen nogal gedecontextualiseerd maakt. Het plezier-zoeken in zijn huidige vorm geeft er de indruk eerder transhistorisch van aard te zijn voor de mensheid. Of beter gezegd voor het mannelijk geslacht, want

39. LYG, S., 'Edgework: a social psychological analysis of voluntary risk taking', *American Journal of Sociology*, 1990, 94, 4, p. 851-886.

40. LYG, S., *o.c.*, p. 859.

41. O'MALLEY, P. en MUGFORD, S., 'Crime, excitement and modernity', in BARAK, G. (ed.), *Varieties of Criminology: Readings from a Dynamic Discipline*, Westport, Praeger, 1994, p. 189-212.

zoals O'MALLEY en MUGFORD opmerken zijn vrouwelijke ervaringen opmerkelijk afwezig in deze beschrijvingen.

Wat ik hier wil benadrukken, is dat bepaalde kick-zoekende disposities een rol spelen in de voorgrond van edgework-activiteiten en van bepaalde strafbaar gestelde praktijken. Wat dit moet duidelijk maken, is dat we de grenzen van wat als criminaliteit beschouwd wordt, en van wat als criminologie beschouwd wordt, moeten doorbreken en in een soort breder sociologisch denken stappen over excitement in het algemeen om de voorgrondaspecten van gecriminaliseerde en niet-gecriminaliseerde adequaat te benaderen. Om deze inspanning echt zinvol te maken, moeten we ze maximaal kaderen in de wereld waarin we leven: waar stijl en image zo belangrijk geworden zijn, waar het esthetische andere culturele sferen heeft gekoloniseerd, en waar identiteiten gecommodificeerd zijn geworden.⁴²

Maar niets van dit alles kan ons de beschuldiging doen aanvaarden dat we slechts omwille van sentimentele motieven geworteld in ideologische beschouwingen nog over zogenaamde achtergrondselementen zeuren. Het gaat hem hier eerder om de stellige overtuiging dat wanneer mensen die een stabiele, goedbetaalde job hebben een edgework-activiteit als recreatieve bezigheid kiezen, en dat andere mensen die opgroeien in een binnenstedelijk ghetto een overvaller of 'badass' worden, dit niet bepaald toevallige uitkomsten zijn. Wat we ons echter moeten realiseren is dat, terwijl oude noties over sociale posities meer en meer onwerkbaar geworden zijn, het dan ook steeds onrealistischer wordt om verklaringen te gaan formuleren in termen van relaties tussen fenomenen. Wat we moeten trachten te begrijpen is hoe de verschillende objectieve condities waar mensen zich in bevinden, hun percepties van het sociale en de vorming van hun discursieve subjectposities sturen, en hoe bepaalde praktijken een uitkomst zijn van hoe mensen omgaan met deze subjectposities binnen de mogelijkheden die geboden worden in de omliggende wereld.

(De) regulering en transgressie in Megalopolis

Terwijl LEA zijn argumentatie over achtergrondfactoren in overeenstemming met de marxiserende analyse van David HARVEY⁴³ ontwikkelde, waarbij zowat alles gereduceerd werd tot de machinaties van de hedendaagse kapitalistische accumulatie, vinden we een ander verhaal bij Christopher STANLEY.⁴⁴ Hij wijst een unidimensioneel economistische interpretatie af en ontwikkelt zijn eigen schema. Tegen de objectiverende, veralgemenende visie van HARVEY plaatst STANLEY een kijk van binnen uit. Binnen de regulatieve problemen in de stedelijke sfeer kent hij een sleutelrol toe aan geïntensifieerde beelden van opwaartse mobiliteit, anomie (in niet-toegang én overdaad-betekenis) en vervreemding, en hij geeft een intelligente schets van de dynamieken waar deze sleutelfactoren spelen. Hierbij accentueert hij het te-

42. LASH, S., *Sociology of Postmodernism*, London, Routledge, 1990.

43. HARVEY, D., *The Condition of Postmodernity*, Oxford, Blackwell, 1989.

44. STANLEY, C., *Urban Excess and the Law: Capital, Culture and Desire*, London, Cavendish, 1996.

kensbombardement waaraan we in de post-industriële consumptiemaatschappij blootgesteld worden. In STANLEY's optiek zijn we niet langer bezig met het beschrijven van de stellers van bepaalde daden, maar eerder met de betwiste grenzen tussen 'wij' en 'zij'. Ook moeten we praktijken uit de strafrechtelijke sfeer niet langer zien als het resultaat van politieke ideologieën, maar eerder als manieren om andere stemmen in te kapselen en te ontcrachten. Transgressieve momenten zijn dan zwevende elementen van verbeelding die zich kristalliseren in sociale praktijken. De overtreders zijn 'out-with the law'. Hun vertellingen van dissensus zijn uitdrukkingen van ongereguleerd verlangen en representaties van stedelijke ongeordendheid. Veel aandacht wordt hier geschonken aan het gedecentreerde menselijke subject, dat een gecontroleerde de-controle van emoties vertoont, en onmiddellijke sensaties en affectieve ervaringen zoekt die voordien als beangstigend ervaren werden.

In zijn schets van hoe hij deze affirmatieve praktijken begrijpt, ontwikkelt STANLEY ook de idee van aantrekking door de wet, die een verlangen zou creëren tot overtreden.⁴⁵ Dit is zeker zo in vele gevallen, en wanneer we het hebben over de impact van wettelijke categorisering, kunnen we hier uiteraard ook melding maken van het oudere labelling jargon van deviance amplification. Men zou deze processen kunnen zien als zouden ze tegen idee van deze bijdrage ingaan. Ik zou hier echter willen waarschuwen tegen veralgemening. De impact van de wet moet zeker in rekening gebracht worden, maar de aard en mate van deze impact verschilt sterk volgens het type praktijk en varieert ook binnen praktijken volgens verschillende settings, lokaties etc. Aan de andere kant kunnen we ook naar één van STANLEY's eigen casussen, raving⁴⁶, verwijzen om te zien hoe een praktijk een connotatie van verzet kan krijgen nog voor de regulatieve technieken er zich echt op storten. Dit is zeker geen alleenstaand geval, aangezien meer en meer ingezien wordt hoe de grenzen tussen legale en illegale handelingen onduidelijk worden.⁴⁷

Terwijl we STANLEY's krachtige analyse lezen van hoe verlangen, onderdrukking en weerstand spelen in de stedelijke context, is het echt moeilijk om je in te beelden dat een criminoloog ooit met zoiets voor de dag zou gekomen zijn. Dit versterkt het gevoel dat de criminologie zoals we ze kennen in overwegende mate geen voeling heeft met wat er gaande is. Er is te weinig bereidheid om verbindingen te maken naar en tussen een sociologie van hedendaagse jeugdfenomenen, van postmoderne moraliteit, van emoties en excitement, van de stedelijke omgeving. Het is nochtans slechts langs deze wegen dat we er kunnen over beginnen te denken om praktijken waarover we geacht worden te praten, enigszins te begrijpen.

45. In navolging van BATAILLE, G., *o.c.*

46. STANLEY, C., *o.c.*, 1995.

47. YOUNG, J., 'Writing on the cusp of change: a new criminology for an age of late modernity', in WALTON, P. en YOUNG, J. (eds.), *The New Criminology Revisited*, London, Macmillan, 1997.

In dit artikel heb ik geprobeerd enkele richtingen aan te geven die criminologen verder zouden kunnen verkennen om een beter zicht te krijgen op praktijken die onder hun studiedomein vallen. Een belangrijk punt hierbij was dat het concept criminaliteit best verlaten wordt. De complexiteit van de sociale werkelijkheid en onze beperkingen zijn derwijze dat zelfs voor een bepaald type praktijk veralgemenen een hachelijke onderneming lijkt te zijn.

We hebben aangegeven dat stabiele, continue aspecten van het dagelijkse leven een disruptief potentieel in zich kunnen dragen ten aanzien van de dominante maatschappelijke ordening. En verder hebben we trachten te tonen dat het vruchtbaar kan zijn om een enge focus op ons studiedomein achterwege te laten. In deze oefening hebben we geschetst waarom het zinvol kan zijn om sociale processen te gaan ontleden die een rol spelen in de totstandbrenging van strafbaar gestelde én niet strafbaar gestelde praktijken. En het kan duidelijk zijn dat de criminologie zoals we deze kennen de analysekaders mist om deze zee van praktijken accuraat te gaan begrijpen.

Wat ik afsluitend nog zou willen benadrukken, is dat de heroriëntatie voorgesteld in dit artikel niet wenst bij te dragen tot een herdynamisering van 'the continuing search for the theory, the cause, the solution', die zo verketterd werd door Carol SMART.⁴⁸ Het is immers mijn overtuiging dat de criminologie niet alleen moet aangevallen worden op zijn beperkt gezichtsveld, maar – zoals postmodernistische kritieken hebben aangegeven – ook op de blijkbaar evidente logica van bijdragen tot het ordenen en disciplineren in de samenleving. Zoals Stephen PFOHL en Avery GORDON ooit in een zeer mooi stukje hebben beschreven⁴⁹, zijn de geruststelling over de eigen normaliteit die de weerspiegeling tegenover de niet-legale andere oplevert en zelfs een sadistisch dominantiestreven niet vreemd aan deze gangbare criminologische praktijk. Wat me echt nodig lijkt, is het vermijden van een criminologiebeoefening die een discours reproduceert dat vijanden, outlaws, illegalen, ... aanduidt. Vanuit deze optiek kan het aantonen van analogieën tussen gecriminaliseerde en andere menselijke handelingen een bijdrage leveren tot de de-essentialisering van noties als criminaliteit en de crimineel. Deze analogieën kunnen immers mede het relatieve van wettelijke categorieën onderstrepen.

48. SMART, C., *o.c.*, p. 72.

49. PFOHL, S. en GORDON, A., 'Criminological displacements: a sociological deconstruction', *Social Problems*, 1986, 33, 6, p. S94-113.